

обставинах, всебічно вивчив фактори, які його зумовили; в результаті суд дійшов висновку, що вчинене Решидом убивство стало наслідком віджилої системи виховання. А відтак Решид заслуговує на ув'язнення, а не на смертну кару. Люди схвально поставилися до такого вироку. Відповідно до своїх просвітницьких поглядів автор, з одного боку, розцінює таку легку міру покарання як перемогу нового над старим, а з іншого боку, пов'язує її з гуманітною судовою системою нового ладу, Радянської влади.

Оповідання «Честь», окрім декларації високих просвітницьких ідей відрізняється й художньою довершеністю. Його сюжет і композиція – стислі, мова – проста й зрозуміла, зображені в оповіданні події автор передає словами автора. Події викладаються послідовно, звучать природно і доповнюють одна одну. Характери героїв ілюструються їхніми вчинками. Оповідання має велике моральне та виховне значення, воно породжує в читачеві відразу до пережитків, до культурної відсталості, пробуджує в ньому співчуття до прогресу.

Оповідання «Честь» не тільки є одним із найкращих оповідань 20-х років ХХ сторіччя, але й сьогодні зберігає своє ідейно-художнє значення і актуальність.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2010

THE STORY “NAMUS” (“HONESTY”) BY S.S.AKHUNDOV (PH)

The well known Azerbaijan writer Suleyman Sani Akhundov’s story “Namus” (“Honesty”) is analyzed in this article.

The author is appreciated the story “Namus” (“Honesty”) one of the best stories written in 1920 years in Azerbaijan literature.

УДК 398(477)

Тетяна ЧУХЛІБ,

Оксана ПАВЛЕНКО

ГЕНЕЗА УКРАЇНСЬКИХ ВІРУВАНЬ

У статті досліджено актуальність давніх світоглядних уявлень, подано структуру і функціональність вірувань у повсякденному житті сучасного суспільства.

Ключові слова: традиційна культура, вірування, міфологія, світоглядні уявлення, прикмети, символи.

Упродовж тисячоліть у побуті різних народів функціонують вірування. Антирелігійна пропаганда радянського часу була однією з причин ігнорування радянською науковою дослідження цієї проблематики, хоч це явище в народі не зникло і нині. Наукове дослідження вірувань як фольклорного явища сьогодні зумовлює потребу ретельного перегляду наукових здобутків у цій царині. Сьогодні виникла нагальна потреба в науковому аналізі культурно-історичного та художнього фольклорного масиву з урахуванням сучасних тенденцій інформаційних ресурсів суспільства, науки, культури.

Вірування – це уявлення людей, які сприймаються без логічного пояснення (на віру) і становлять основу світогляду, обрядів і ритуалів і є найважливішою складовою духовного життя. Ці уявлення не є відокремленим явищем у житті народу, бо це – втілені в рухи і дію світочуття, світосприймання між окремими людьми. Ці взаємини і світочуття впливають насамперед на духовну культуру народу і на процес творення народної творчості.

Існують численні наукові розвідки, в яких глибоко і ґрунтовно досліджувалася в цілому духовна і культурна спадщина і зокрема – традиційні вірування українців. Серед учених, предметом вивчення яких була міфологія і вірування наших предків, можемо назвати Миколу Костомарова, Якова Головацького, Михайла Драгоманова, Михайла Грушевського, Павла Чубинського, Івана Франка, Зенона Кузельо, Федора Вовка, Володимира Гнатюка, Івана Огієнка, Георгія Булашева, Миколу Сумцова та ін. Вони переважно досліджували генезу вірувань, їх порівняльний аспект із віруваннями сусідніх народів, бо всі вірування з'являються паралельно на спільному ґрунті давнього світогляду. Наши предки вірили в магічну силу слова і ритуальних дій, тому й намагалися обрядами й піснями, що їх супроводжували, поліпшити умови свого існування. «Що далі в старовину, тим значніша й міцніша віра у здатність слова однією своюю появою творити те, що ним означено», – писав О. Потебня, підкресливши, що й інші фольклорні жанри, зокрема традиційно усталені поздоровлення, побажання, прокляття теж ґрунтуються на такій вірі [3, с. 59].

Після жовтневого перевороту 1917 року проблема вірувань досить-таки тривалий час не досліджувалася або ж описувалася ними однобічно, бо ставлення до вірувань було переважно негативним як до «пережиткових» явищ культури. Постулатом вважався відомий вислів Ф. Енгельса про те, що релігійні вірування – не що інше, як фантастичні відображення в головах людей тих зовнішніх сил, котрі панують над ними в їхньому повсякденному житті.

Фольклор перебуває у певній залежності від змін у суспільній свідомості його творців і носіїв. З розширенням світоглядних позицій останніх поетична творчість поглиблюється психологічно, розширюється тематична амплітуда, удосконалюються засоби художньої виразності. Рух у напрямку переважання мистецької функції і віддалення від утилітарної є закономірністю, що простежується і в змінах жанрової системи. Фольклорні жанри по-різному реагують на зміни в житті суспільства, на його потребу в поетичному відтворенні нових явищ.

Фольклор і нині включається в коло тих засобів, за допомогою яких задовольняються художні потреби і через які виражається ставлення народу до дійсності.

У ХХІ столітті, в час глобальних наукових відкриттів, виникає науковий інтерес до системи еволюції світоглядних уявлень у контексті сучасної культури та інформаційного середовища. Звертатись до цієї проблеми спонукає і етнонаціональна ситуація, котра характеризується зростанням національної свідомості населення, підвищеним інтересом до витоків традиційної культури, етнічної етнопсихологічної історії. Все очевиднішим постає те, що давня міфологія з її найрізноманітнішими образами, символами, віруваннями, це не примітивна фантасмагорія наших предків, а закодовані знання про світобудову.

Зростання національної самосвідомості населення, підвищений інтерес до витоків традиційної культури, етнічної історії диктують звернення до цієї проблеми, адже розпочатий процес національного відродження України може бути прискорений, зокрема, через засвоєння духовних багатств народу, накопичених поколіннями.

Світогляд наших предків, як зазначає М. Ткач, «...характеризувався нерозривною єдністю людини і природи,

образно-символічним сприйняттям світу, взаємовпливом реального і уявленого буття» [4, с. 407].

Наши предки свято вірили, що лише від обрядового дійства, залежить їхнє життя, життя їх дітей, онуків і правнуків. Незнання обрядів і вірувань, пов'язаних із ними, породжує невігластво, що вважає давні символи такою собі забаганкою. М. Ткач вважає, що «...аналітичне мислення символів розкриває світоглядну суть пращурів. Розшарування того чи іншого обрядового символу засвідчує нерозривну сукупну єдність ... елементів традицій, звичаїв і обрядів, вказуючи на їх глибоке світоглядне джерело» [5, с. 407].

Отже, не менш важливий аспект цього інтересу – суто науковий, історичний. Народні вірування та уявлення вибрали в себе все багатоманіття ідей, що панували в різні епохи. Аналіз різночасових ідей, що втілені у народні вірування, виявляє насамперед історичні зв'язки тих слов'янських племен, що колись проживали на території України, з іншими народами, дозволяючи «прочитати» не тільки історичну долю країни, а й духовний рух її народу.

Фольклор і нині включає в коло тих засобів, за допомогою яких задовольняються художні потреби і через які виражається ставлення народу до дійсності.

В. Борисенко в своєму дослідженні наголошує: «поки що недостатньо досліджень, які б показували живучість давніх світоглядних уявлень, новітнього міфотворення, структуру і функціональність вірувань у повсякденному житті сучасного суспільства» [1, с. 5].

Зараз використання різних магічних дій, засобів набуває широкого суспільного побутування і широко рекламиється через ЗМІ. Стрімко зростає науковий інтерес до вивчення системи вірувань, еволюції світоглядних уявлень в контексті сучасної народної культури та інформаційного середовища суспільства.

Деякі форми обрядів і звичаїв, пов'язаних із певними віруваннями, дійшли до нас із сивої давнини, набули помітних змін, пов'язаних із технічним прогресом. У нашому повсякденні широкого розповсюдження набули уявлени про зурочення, підкладання під двері оселі різних речей - курячих яєць, кісток, сміття, волосся. Всі ці речі мають знакову символіку і більшість людей впевнені в тому, що вони приносять людині хвороби,

каліцтво і смерть. Обрядова символіка ніколи не була для українців випадковою умовністю, бо, як стверджує М. Ткачук, «... вона цілковито закорінена в світоглядній концепції наших працівників, знаннях і їхніх поглядах на природу. І щоб правильно розшифрувати той обрядовий символ, необхідно глибоке, всебічне вивчення його в контексті з нині діючими обрядами» [5, с. 407].

Знати вірування українського народу дуже важливо, бо тільки знаючи їх, ми можемо злагодити теперішню духовну культуру народу. Митрополит Ілларіон зазначає: «Без належного знання дохристиянських вірувань годі зрозуміти історію української культури та літератури, як давньої, так і нової, бо вона завжди оперує з народними віруваннями, переказами, піснями...» [4, с. 9].

Дохристиянські вірування українського народу, дуже широкі (упорядковані), мають свою певну систему. Слов'янський народ свої вірування черпав ще з іndoєвропейської доби, й зараз ми можемо помітити цю спільність.

Багато спільногого в первінній вірі всіх слов'янських народів, і тому виділити серед них власне українські вірування неможливо. Співставляючи дохристиянські вірування багатьох народів можемо стверджувати, що ми мали дохристиянську релігію, як мали її й інші народи.

О.Потебня зазначає: «Занадто рано поховали в нас слов'янську міфологію: порівняння імен грецьких із санскритськими показую, що вже перед розділом греків і індусів була розвинена релігія. Було б дивно, коли б слов'яни її не мали. Замовчування в наших літописців ... або поверхові згадування народних вірувань пояснюються зневажливим відношенням монахів до цих вірувань...» [4, с. 13].

Анімізм і антропомофізм (на думку І. Огієнка) – це основні риси дохристиянського вірування: «усе кругом живе, як і люди, усе народжується й помирає. У народних творах небесні світила, дерева, рослини, квіти... – усе це живе й очоловічне, і в дохристиянській людині це не була проста метафора, як це сприймаємо тепер, – це була для неї релігійна правда» [4, с. 14].

І нині повір'я і прикмети - залишки первінних уявлень про світобудову і природу, спроби перших наївних пояснень явищ, які віддавна мали для людей важливе значення. Звичайно, повну картину цих уявлень відтворити зараз неможливо, оскільки погляди

на ті чи інші явища змінювались під впливом розвитку суспільства. На звичаї поганські, на своєрідний моральний кодекс язичника-слов'яніна, який побутував у формі різних заборон, лягли пізніше нашарування християнської релігії з її заповідями та заборонами. Уламки міфологічного світогляду у фольклорі дають можливість дослідникам робити висновок про тісний зв'язок життя людини із природними явищами, а отже, і про залежність від них. Ця залежність визначена роллю землеробства у господарському житті слов'янських племен, і саме крізь призму цієї залежності бачили навколоїшній світ наши пращури. Обожнювання води, тотемізм та пов'язані з цими культами звичаї лягли в основу збереженого до нашого часу шанобливого ставлення до землі, річок, криниць тощо. Так само збереглось у повір'ях і прикметах пояснення світобудови та розуміння окремих явищ природи з метою перетворення їх для своїх господарських потреб.

Розглянемо українські повір'я та прикмети системно, за певною класифікацією. До першого рівня належать повір'я-заборони і прикмети-заборони, до другого – світоглядні, природні та господарські прикмети і повір'я, а до третього і останнього – власне забобони.

Повір'я-заборони, прикмети-заборони – це залишки язичницьких вірувань, а точніше – система «табу» в язичництві – пережитки релігійних уявлень, поєднані з чисто практичною необхідністю чи господарськими потребами. Повір'я-заборони стосуються землі, космічних світил, вогню, близнаки, предметів хатнього вжитку тощо. Наприклад, земля в уявленні народу була живою, її називали годувальницею, святою, нею клялись, її ім'ям проклинали. Слов'яни вірили, що земля відчуває біль, а тому і ставлення до неї має бути шанобливим:

Не бий по землі, бо їй болить.

Не плюй на землю, бо не буде родити.

Такого ж ставлення вимагають й інші об'єкти язичницьких культів:

Не показуй пальцем на сонце, бо усохне.

Не плюй у вогонь, бо поприщить губи.

З вогнем не жартуй, воді не вір.

Не плюй в криницю – прийдеться напитись.

Не юк над колодязем, бо жаби заведуться.

Не заглядай у піч, бо не ростимуть вуса.

Через обряди і культи прийшло в український фольклор і приписування надприродних властивостей речам домашнього вжитку. Мініатюрні зображення сокирок, дзвіночків, ложечок тощо здавна слугували слов'янам оберегами, охоронцями від злих сил. Так само діжа, віник, кочерга використовувалися в обрядах, а дзеркало, скажімо, вважалось витвором нечистої сили. Тому до цих речей наші предки відчували якщо не страх, то принаймні повагу. Прикмет-заборон складено дуже багато:

Не дивись ввечері у дзеркало, бо насниться щось погане.

Не сідай на стіл, бо в сім 'ї буде сварка.

Не переступай через віник, бо всохнєш.

Не тарабань ложками і не розсипай сіль, бо буде сварка.

Не можна віддавати позичені гроши ввечері, бо посваритеся.

Цей перелік кожен з нас може продовжити, використавши свій життєвий досвід.

У світоглядних та природних прикметах висловлені уявлення народу про будову світу, деякі космологічні уявлення, так само виражені в них і ставлення до природи та природних явищ:

Зорі – це душі людські, скільки зірок в небі, стільки людей живе на землі, як падає зірка – то помирає якась людина.

Небо – величезне покривало.

Земля сходить з небом на кінці світу.

Чумацький Шлях вказує птахам дорогу до вирію.

Коли громить грім – то це Бог возом іде.

Земля не размерзнеться, доки не вдарить грім.

Дотепер існують повір'я, пов'язані з вогнем (не можна плювати на вогонь, бо на язиці вискочить «вогнік»), землею (прокляття грішнику: «Бодай тебе свята земля прийняла»), водою («освячення» води від хвороб та зурочень), рослинним світом (удари вербовою гілкою, щоб прогнати нечисть від людини).

Господарська діяльність представлена чи не найдовшою низкою повір'їв та прикмет, адже від цього залежали не лише добробут та благополуччя у сім'ї, але й продовження роду, майбутнє дітей. Практично проблеми всіх галузей господарського життя знайшли відображення у цьому жанрі народної колективної творчості. Можна було б скласти окрему класифікацію повір'їв господарських та на їхній основі зробити цікаве дослідження з

визначенням пріоритетності видів занять українського народу, але й побіжна розмова на що тему показує, як широко і різноманітно представлене ремесло, сільськогосподарські роботи, домашня праця та інше.

Найархаїчнішими і, мабуть, найбільш наївними та безпідставними є повір'я та прикмети, які ми назвали у нашій класифікації забобонами. Вони не мають якогось практичного значення для життедіяльності людини і створені на основі причинно-наслідкової асоціації, але, як не дивно, саме ці прикмети та повір'я найбільш живучі й найпоширеніші. Важко пояснити дію цього феномену в наші дні, але пам'ять людська, пам'ять предків інколи виявляється сильнішою за науку і здоровий глузд. Але не будемо скептично ставитись до забобонів це частка нашої культури і, навіть не вірячи в ці прикмети, пам'ятаймо:

Якщо кіт вмивається лапкою – прийдуть гости.

Якщо нап'єнися води після кішки – буде нежить.

Коли кіт перейде дорогу, візьмись за гудзик, і невезіння тебе обмине.

Якщо зустрінеш по дорозі жінку з повними відрами, буде удача, з порожніми – не пощастиТЬ.

Якщо дівку вкусить собака, то вона скоро вийде заміж.

Якщо дягал довбає стіну хати, то в цій хаті хтось помре.

Скільки разів проکує зозуля, стільки років відпущенено тобі життя.

Якщо навесні, вперше почувши зозулю, матимеш гроши при собі – з грошима будеш цілий рік.

Гнізда ластівки або лелеки на хаті віщують щастя і достаток у домі.

Коли курка заспіває – чекай клопотів у господарстві.

Як їси хліб, не лишай куснів, бо в них твоя сила.

Не витирайся з кимось одним рушником, бо це призведе до сварки.

Виrushаючи в далеку дорогу, треба присісти – щоб легко було в дорозі.

Коли є дівчина на виданні, треба обов'язково сідати в хаті – щоб старости сідали.

Знайдена підкова – на щастя.

Не можна пити з однієї склянки чи чарки – знاتимеши його думки.

Якщо падає з рук якась річ – хтось поспішає.

Не читай книжки за їдою – згісі свій розум і пам'ять.

Повір'я і прикмети існують у формі стислих висловів, а також у формі легенди, казки, переказу, бувальщини тощо, ми розглянули тільки ті, що побутують без сюжетного оформлення. Звичайно, і класифікація, яку ми подаємо, умовна, оскільки повір'я і прикмети можна класифікувати тематично – про природу, звірів, птахів, сільськогосподарські, сімейні та за іншими ознаками. Але як би ми не класифікували ці витвори народної спостережливості та фантазії, висновок буде єдиним. Неписаний моральний кодекс, педагогічні, гігієнічні та естетичні правила, оформлені у вигляді повір'їв та прикмет, якими упродовж багатьох століть користувався наш народ, займають по праву чільне місце в історії української культури і заслуговують на глибокі дослідження і використання у формуванні духовності сучасної людини.

Серед українців із найдавніших часів була поширена віра в позитивній негативній дні тижня.

Бувають люди, добрі на початок, які мають легку щасливу руку, і добре, коли вони розпочинають будь-яку важливу для вас справу.

Велике значення мають у світогляді вірувань українців і числа. Зокрема, І. Огієнко вважав, що число 7 з найдавніших часів ритуальне і часте в обрядах, наприклад, на весіллі коровай печуть 7 коровайниць, вода для весільного короваю береться в 7 криницях, яйця з 7 курок, молоко з 7 корів.

Вірування стали частиною менталітету українського народу, вони зрослися з нашим світосприйняттям, без них ми не можемо уявити буденого життя. Ось деякі з вірувань, що зустрічаються повсякдені.

Перейти дорогу з повними відрами – щоб щастило.

Окроплення свяченою водою – від переляку, зурочення.

Вірування переросли в традиції і є невід'ємною частиною чи не кожного святкування. Яскравим прикладом є весільні традиції. Молодят завжди зустрічають короваем і сіллю. Цей обряд веде свій початок зі Старовинного Єгипту. Хліб був символом достатку і матеріального благополуччя. Єгиптяни настільки цінували хліб, що навіть позначали його тим же ієрогліфом, що і золото.

Прекрасною є традиція вносити наречену до будинку на руках. Вважається, це для того, щоб жоден із пари не міг перетнути поріг будинку першим і тим самим не став головою сім'ї.

Коли молоді виходять з церкви, їх обсипають рисом. Ще у Стародавньому Римі злаки, особливо пшениця як символ родючості, асоціювалися з весіллям. У наш час на весіллях рис інколи замінюють конфетті і пелюстки троянд.

Часто молодих обсипають не лише рисом на життя в достатку, а й монетами – на заможність, пшеницю – на плодючість, цукерками – на солодке життя.

На весіллі б'ють бокали з-під шампанського, тарілки, розбивають пляшки. І все це на щастя.

Традиції освіченості та високої духовності завжди жили на нашій землі. Нині, в час становлення незалежної Української держави, відродження та пропаганда культурних здобутків має важливе значення. Ми повинні дбати про те, щоб духовні надбання наших далікіх предків не були забуті й використовувались для ствердження національної самосвідомості українців, виховання молоді на патріотичних засадах.

Звертання до традицій зовсім не означає нехтування сьогоденням. Тільки осмисливши минуле, пізнавши витоки своєї культури та історії, можна й чіткіше зрозуміти сьогодення, і уявити майбутнє. «Той, хто не знає свого минулого, – любив повторювати Максим Рильський, – не вартий майбутнього».

Фольклор і нині включається в коло тих засобів, за допомогою яких задовільняються художні потреби і через які виражається ставлення народу до дійсності. Що вища художня культура людини, тим точніше вона оцінить народне мистецтво і тим тонше відчуватиметься його естетична вартість. Нова культура не поглинає давню, а пристосовує до своїх потреб, тому, хоч художні горизонти наших сучасників і розширилися, ставлення до вже здобутого, вивіреного і пройденого стало уважнішим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисенко В. К. Вірування у повсякденному житті українців на початку ХХІ століття / В. К. Борисенко // Етнічна історія народів Європи. – К., 2003. – Вип. 15. – С. 4–10.

2. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології / Х. К. Вовк. – К. : Мистецтво, 1995. – 336 с.
3. Закуvala зозуленька : антологія української народної творчості : пісні, прислів'я, загадки, скоромовки / [упоряд. Н. С. Шумада]. – К. : Веселка, 1989. – 606 с.
4. Митрополит Іларріон. Дохристиянські вірування українського народу : іст.-реліг. монографія. – К. : Обереги, 1992.- 424 с.
5. Ткач М. Таїна народних традицій / М. Ткач // Наука і культура. Україна. – Вип.24. – К. : Тов-во «Знання», 1990. – С. 406–412.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2010

T. CHUKHLIB, O. PAVLENKO

GENESIS OF UKRAINIAN BELIEFS

The article handles the investigation of current interest of old worldview conceptualizations, a structure and functionality of beliefs in everyday life of modern society.

Key words: traditional culture, culture, beliefs, mythology, worldview conceptualizations, signs, emblems.

УДК 821.161.2 (092)

Тамара ШЕВЕЛЬ

ПРОБЛЕМА РЕЦЕПТИВНОЇ ЕСТЕТИКИ І ПОЕТИКИ У ДОРОБКУ М. ВОРОНОГО

У статті розглянуто вплив рецептивної естетики та поетики на творчість українського поета М. Вороного. Умотивовано необхідність поглянути на творчий доробок поета з позиції рецепента, оскільки щодо художніх творів початку ХХ століття актуальним є питання філософії, психології творчості та тяжіння до суб'єктивізму. Завдяки такому підходу розкрито секрети майстерності М. Вороного у підборі та використанні образів, мотивів, у їх комбінуванні, застосуванні в певний жанровий та тематичний сфері поезії. Визначено перспективи для подальшого поглибленого наукового дослідження питання рецептивної естетики і поетики у доробку М. Вороного.